

ДАНИЛЯК Ю. В.,
здобувач кафедри
охорони інтелектуальної власності,
цивільно-правових дисциплін
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.949

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У СПРАВІ

У статті досліджені процесуально-правові засади судового захисту прав осіб, які не брали участі у справі. Проаналізовані підстави звернення осіб, які не брали участі у справі, з апеляційною скаргою з метою захисту своїх прав. Сформульовано висновок щодо необхідності уточнення зазначених підстав.

Ключові слова: особи, які не брали участі у справі, судовий захист, апеляція.

В статье исследованы процессуально-правовые основы судебной защиты прав лиц, не участвовавших в деле. Проанализированы основания обращения лиц, которые не принимали участия в деле, с апелляционной жалобой с целью защиты своих прав. Сформулирован вывод о необходимости уточнения указанных оснований.

Ключевые слова: лица, которые не участвовали в деле, судебная защита, апелляция.

In the article the procedural legal basis of the judicial protection of the rights of persons who have not been taken into the case studied. There was analyzed the cause of judicial recourse of these persons with the appellate complaint in order to protect their rights. There was concluded on improvements of these causes.

Key words: persons who have not been taken into the case, judicial protection, appeal.

Вступ. Відповідно до статті 129 Конституції України однією з основних засад судочинства в Україні є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Відповідно до чинного законодавства України особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (стаття 292 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)).

Комітет міністрів Ради Європи не передбачає у відповідних рекомендаціях переліку суб'єктів права на перегляд судового рішення. Пріоритет законодавчого закріплення кола таких осіб відноситься до національного законодавства Договірних Сторін. Однак у статті 8 Загальної декларації прав людини передбачено право кожного на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [1, с. 194].

Конституційний Суд України у Рішенні від 11 грудня 2007 року № 11-п/2007 зазначив, що реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та

касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина (абзац 3 підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) [2]. Конституційні гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина в апеляційній інстанції конкретизовано в главі 1, розділу V ЦПК України, де врегульовано порядок та підстави для апеляційного оскарження рішень і ухвал суду в цивільному судочинстві. Відповідно до частини 1 статті 292 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Як зазначив Верховний Суд України, за змістом зазначеної статті право на апеляційне оскарження мають особи, які не брали участі у справі, проте ухвалене судові рішення завдає шкоди їх правам чи інтересам [3]. Судова практика свідчить, що, незважаючи на чітке законодавче забезпечення права на апеляційне оскарження, відповідне процесуально-правове право осіб, які не брали участі у справі, з низки причин залишається не забезпеченим належним чином, а порушені матеріально-правові права та інтереси – не захищеними.

У науці цивільного процесуального права проблеми захисту прав осіб, які не брали участі у справі, як правило, досліджувались в рамках апеляційного провадження. Питання апеляційного оскарження судових рішень та окремих аспектів його реалізації були предметом дослідження в роботах таких вчених, як М.М. Бородін, П.О. Гвоздик, Л.Є. Гузь, К.В. Гусаров, О.В. Дем'янова, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Д.Д. Луспенник, Є.А. Чернушенко, П.І. Шевчук, Д.Ю. Цихоня.

Постановка завдання. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, та реформування судової системи обумовлюють доцільність подальшого дослідження та вдосконалення інституту захисту прав осіб, які не були залучені до участі у справу. Особливий науково-практичний інтерес викликають питання, пов'язані з визначенням чітких підстав захисту цих осіб, забезпеченням правового механізму реалізації права на судовий захист цими особами.

Результати дослідження. Відповідно до правової позиції Європейського суду з прав людини від 8 січня 2008 року «Скорик проти України» визначено, що, відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право на захист в апеляційних судах на основні гарантії, передбачені у статті 6 Конвенції. Мають бути враховані особливості провадження, що розглядається, та сукупність проваджень, що здійснювались відповідно до національного правопорядку, а також роль апеляційного суду у них [4].

За чинним законодавством особи, які не брали участі у справі, можуть захистити свої права шляхом пред'явлення позову, оспорювання в іншому процесі фактів, які були встановлені у рішенні по «чужій справі», та шляхом оскарження рішення, яким порушують їх права.

Для осіб, які не брали участі у справі, відповідно до чинного законодавства, захист прав можливо забезпечити за умови насамперед скасування рішення суду, яким вирішено питання про права та обов'язки цих осіб. У певних випадках наступного позову не вимагається, оскільки самим рішенням по «чужій справі» й порушуються права, свободи чи охоронювані законом інтереси, завдається шкода правам та інтересам тощо. Водночас реалізація права на апеляційне оскарження у низці випадків залишається для таких осіб проблематичною. Апеляційні суди при прийнятті скарг від осіб, які не брали участі у справі, не вбачають необхідних передумов апеляційного оскарження, відмовляють у прийнятті апеляційної скарги, зокрема зазначають, що суд не вирішував питання про права та обов'язки цих осіб, оскільки не зазначав про них у резолютивній частині рішення [5], тим самим порушуючи принцип забезпечення апеляційного оскарження та вирішуючи питання по суті звернення цих осіб на стадії прийняття апеляційної скарги.

Для реалізації права на апеляційне оскарження необхідна наявність низки передумов, які в правовій доктрині визначаються як попередні умови реалізації права на апеляційне оскарження. С.В. Васильєв поділяє передумови допустимості апеляційного оскарження на

передумови об'єктивного (наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція, дотримання строку апеляції) та суб'єктивного (наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції) характеру [6, с. 331–332]. К.В. Гусаров умовами реалізації права на апеляційне оскарження визнає: а) належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; б) належний об'єкт оскарження; в) відсутність пропуску строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні [7, с. 834].

У правовій доктрині поширення набуло твердження, що для реалізації права на апеляційне оскарження та виникнення апеляційного провадження, окрім передумов об'єктивного та суб'єктивного характеру, є необхідним дотримання низки формальних передумов. Л.Е. Гузь формальними умовами здійснення права на апеляційне оскарження називає дотримання форми та змісту апеляційної скарги; направлення іншим особам, які беруть участь у справі, копії апеляційної скарги і доданих до неї документів; сплату судового збору; оформлення повноважень представника у випадку подачі апеляційної скарги від імені особи, яка бере участь у справі [8, с. 10]. Зокрема, О.О. Борисова, поділяючи передумови апеляційного оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні, останні пов'язує з порядком подання апеляційної скарги, визначенням її реквізитів тощо [9, с. 6, 15, 17]. Аналогічної позиції щодо поділу передумов права на апеляційне оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні дотримуються й інші вчені [10, с. 13; 11, с. 40–41]. Незважаючи на відсутність у доктрині єдиної позиції щодо систематизації передумов апеляційного оскарження, більшість дослідників є одностайними у віднесенні до передумов апеляційного оскарження належного об'єкта апеляційного оскарження; кола осіб, уповноважених на апеляційне оскарження; дотримання строків такого оскарження [12].

На законодавчому рівні суб'єкти та об'єкти апеляційного оскарження визначені у статті 292 ЦПК України, відповідно до частини 1 якої сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Верховний Суд України з цього приводу висловив таку правову позицію. Відповідно до Постанови Верховного суду України від 3 лютого 2016 року у справі № 6-885цс15 за особою визнано право власності на квартиру, яка перебувала у власності відповідача і на яку на виконання судового рішення про стягнення з останнього на користь особи, яка не брала участі у цій справі, боргу в розмірі 1 млн. 63 тис. 144 грн. накладено арешт та заборону відчуження. Позбавлення відповідача права власності на майно унеможливило виконання судового рішення про стягнення з нього на користь особи, яка не брала участі у справі та подала заяву про перегляд рішення Верховним Судом України, суми боргу, внаслідок чого останній має підстави говорити про порушення його права на отримання суми боргу.

Верховний Суд України констатував, що висновок суду апеляційної інстанції, з яким погодився суд касаційної інстанції, про відсутність у заявника права на оскарження рішення суду першої інстанції на тій підставі, що суд не вирішував питання про його права та обов'язки, є передчасним, суперечить змісту статті 292 ЦПК та перешкоджає подальшому провадженню у справі. Відповідно до частини 2 статті 3604 ЦПК України у разі порушення судом норми процесуального права, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, суд задовольняє заяву та має право скасувати судові рішення і передати справу на розгляд до відповідної інстанції. Отже, відповідно до частини 1 статті 292 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. За змістом зазначеної статті право на апеляційне оскарження мають особи, які не брали участі у справі, проте ухвалене судове рішення завдає їм шкоди, що виражається у несприятливих для них наслідках [3].

Узагальнення судової практики вищими судовими інстанціями норм цивільного процесуального права свідчить про обмеження можливостей реалізації прав зазначених осіб.

Таким чином врегульований порядок дій суду у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24 жовтня 2008 року № 12, якщо судом буде встановлена відсутність відповідних передумов: при поданні апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки якої суд першої інстанції питання не вирішував, суддя-доповідач відповідно до частини 3 статті 297 ЦПК України постановляє ухвалу про відмову в прийнятті апеляційної скарги. Якщо зазначені обставини будуть встановлені після прийняття апеляційної скарги до розгляду, апеляційний суд постановляє ухвалу про закриття апеляційного провадження у справі за такою скаргою [13]. Науковці звертали увагу на те, що суд, відповідно до чинного законодавства, не вирішує питання по суті в момент прийняття апеляційної скарги про те, порушені чи ні права особи, яка звертається зі скаргою на судові рішення [7, с. 837–838].

Незважаючи на складність встановлення під час прийняття апеляційної скарги наявності відповідних передумов, судова практика свідчить, що суди здійснюють належний захист осіб, які не брали участі у справі, навіть якщо рішенням суду прямо не вирішено питання про права чи обов'язки цих осіб. Т.А. Степаненко звернулась із позовом до виконкому Держинської районної ради м. Харкова про визнання права власності на житловий будинок та господарські приміщення. Також просила зобов'язати комунальне підприємство «Харківське міське бюро технічної інвентаризації» (далі – КП) зареєструвати право власності на зазначений будинок та інші приміщення. Позовні вимоги Т.А. Степаненко були задоволені у повному обсязі.

На рішення суду подав апеляційну скаргу В.І. Тарасенко як особа, яка не брала участі у справі, про права якої суд вирішив питання. Апелянт просив рішення суду скасувати, посилаючись на порушення його прав, оскільки у порушення державних будівельних норм господарська будівля знаходиться на відстані одного метру від стіни його житлового будинку. Крім того, апелянт зазначив, що, поклавши на КП обов'язок зареєструвати право власності за позивачкою, суд порушив норми цивільного процесуального права, оскільки не залучив КП до участі у справі. Апеляційний суд скаргу задовольнив, посилаючись на те, що зазначене рішення суду впливає на право апелянта користування його житловим будинком, а позивачка зобов'язана була повідомити суд про те, що при побудові приміщень не була отримана згода сусіда для того, щоб суд міг його повідомити про можливість участі у справі. Крім того, суд першої інстанції зобов'язав КП вчинити не тільки технічні, але й певні правові дії, не залучаючи його до участі у справі, чим також вирішив питання про права та обов'язки КП [14].

Апеляційне оскарження зазначеними особами рішення суду здійснюється найчастіше задля його скасування, оскільки ним породжується невизначеність у правовідносинах чи відповідне порушення прав, та подальшого захисту своїх прав по суті, якщо цього вимагає характер матеріальних правовідносин, у яких ці особи беруть участь, або якщо особи пов'язані якимись правами чи обов'язками з однією зі сторін. Скасування відповідного рішення є необхідним, тому що при зверненні цих осіб із позовом залишається в силі первісне рішення, яке й породжує невизначеність у їх правах та обов'язках. У протилежному випадку виникне ситуація, за якої буде ухвалено декілька рішень суду щодо одних правовідносин. При скасуванні рішення суду, яким порушені права особи, подальше пред'явлення позову може не знадобитися.

Якщо подальший захист прав цих осіб вимагатиме їх участі у справі в суді першої інстанції, залежно від змісту спірних матеріальних правовідносин вони можуть вступити у справу як співучасник чи третя особа. Процесуально-правове становище осіб, які не брали участі у справі, буде обумовлено тим, прямо чи опосередковано рішення вплине на їх права чи обов'язки. Очевидним є те, що у разі скасування рішення у «чужій справі», по якій рішенням покладено обов'язок на таку особу або вирішено питання про права чи обов'язки щодо однієї зі сторін, де особа могла б бути третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, пред'явлення позову залежатиме від процесуальних інтересів первісного позивача.

Через складності, які виникають у зв'язку зі зверненням в апеляційному порядку за захистом своїх прав особами, які не брали участі у справі, визначальними положеннями у забезпеченні доступності їх захисту є зміна на законодавчому рівні формулювання підстав звернення проаналізованої категорії осіб з апеляційною скаргою, оскільки передбачене чинним законодавством при тлумаченні його судами створює суттєві перешкоди при прийнятті апеляційної скарги, а сформульоване у правових позиціях Верховного Суду України тлумачення підстав як завдання шкоди зазначеним особам не охоплює всі можливі випадки порушень. У попередніх наукових дослідженнях нами було запропоновано закріплення на законодавчому рівні положення, відповідно до якого «особи, які не брали участі у справі, якщо рішення суду вплинуло на виникнення, зміну чи припинення їх прав чи обов'язків, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково», що підвищить гарантії зазначених осіб на прийняття апеляційної скарги [15, с. 98]. У відповідних підставах необхідно відобразити випадки порушення прав, свобод та інтересів зазначеної категорії осіб.

Висновки. Найбільш ефективним способом захисту порушеного права зазначеної категорії осіб є оскарження рішення суду в апеляційному порядку, яким вирішено питання про їх права, свободи, інтереси та обов'язки, та (у разі необхідності) обумовлене змістом матеріальних правовідносин, ухвалення нового рішення суду в результаті повторного розгляду справи судом першої інстанції або судом апеляційної інстанції в результаті перегляду незаконного рішення суду. Існує необхідність уточнення на законодавчому рівні підстав звернення зазначених осіб із апеляційною скаргою, до яких відноситься вплив рішення суду по «чужій справі» на виникнення, зміну чи припинення їх прав чи обов'язків, порушення прав, свобод та інтересів, що включає, відповідно до правової позиції Верховного Суду України, завдання їм шкоди, що виражається у несприятливих для них наслідках.

Обсяг статті не дає можливості дослідити всі проблеми, пов'язані з процесуально-правовими засадами захисту прав осіб, які не брали участі у справі, але всі вони потребують подальшого теоретичного дослідження, належного законодавчого забезпечення для того тим, щоб подальше удосконалення законодавства сприяло гарантуванню права на справедливий суд для цих осіб. Зокрема, окремого дослідження та удосконалення потребує порядок прийняття апеляційної скарги осіб, які не брали участі у справі.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне право в документах / за заг. ред. М.В. Буроменського. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 376 с.
2. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 11-п/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07>.
3. Постанова Верховного суду України від 3 лютого 2016 року, справа № 6-885цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/48399017D93A41B3C2257F5400439A61](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/48399017D93A41B3C2257F5400439A61).
4. Ухвала Європейського суду з прав людини у справі «Скорик проти України» від 8 січня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.search.ligazakon.ua>.
5. Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ в апеляційному порядку апеляційним судом Кіровоградської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kra.court.gov.ua/sud1190/150/1559>.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес : [навчальний посібник] / С.В. Васильєв. – Х. : ТОВ «Одісей». – 482 с.
7. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
8. Гузь Л.Е. Методичні рекомендації з практичного застосування апеляційного і касаційного провадження в судовій практиці у світлі нового законодавства / Л.Е. Гузь. – Х., 2001. – 64с.
9. Борисова Е.А. Институт апелляции в гражданском процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Е.А. Борисова. – М., 1994. – 22 с.

10. Чернушенко Є.А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : авто-реф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є.А. Чернушенко. – О., 2004. – 22 с.
11. Степанова Т.В. Сутність апеляційного оскарження та право на апеляцію / Т.В. Степанова, О.А. Ломакіна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 39–41.
12. Цихоня Д.Ю. Правовий механізм реалізації права на апеляційне оскарження / Д.Ю. Цихоня // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 375–383. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol>.
13. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 12 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08>.
14. Справа № 22-ц-1885/2007 // Архів Апеляційного суду Харківської області. – С. 67–69.
15. Даниляк Ю.В. Оскарження в апеляційному порядку рішення суду особами, які не брали участі у справі / Ю.В. Даниляк // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 96–98.

ЗУБЕНКО К. В.,
здобувач кафедри цивільного права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.214

ЗМІСТ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ НЕРУХОМОСТІ, ЩО ПОШИРЮЄТЬСЯ НА РУХОМІ РЕЧІ

У статті досліджується зміст правового режиму нерухомості, що поширюється на рухомі речі. На підставі аналізу порядку виникнення, переходу, зміни та припинення речових прав розмежовуються правові режими рухомих речей, нерухомих речей і рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості.

Ключові слова: *правовий режим, нерухомі речі, рухомі речі, речові права.*

В статье исследуется содержание правового режима недвижимости, который распространяется на движимые вещи. На основании анализа порядка возникновения, перехода, изменения и прекращения вещных прав разграничиваются правовые режимы движимых вещей, недвижимых вещей и движимых вещей, на которые распространён правовой режим недвижимости.

Ключевые слова: *правовой режим, недвижимые вещи, движимые вещи, вещные права.*

Content of legal regime of immovable property extended over movable things is researched in the article. Basing on analysis of an order of origination, transfer, modification and termination of real rights the author differentiates legal regimes of immovable things, movable things and legal regime of immovable things extended over movables.

Key words: *legal regime, immovable things, movable things, real rights.*

